

KOCSIS JÁNOS BALÁZS

TÉRÁTMENETEK – A VÁROS ÉS PEREME

K olozsvárt Györgyfalva felé elhagyva olyan érzés fogja el a távolról jött látogatót, mintha a városfal még mindig létezne, igaz, jóval kijebb, mint valaha is volt: a sűrű beépítést, a város káoszáát, zaját és nyüzsgését hirtelen föl váltja a Mezőség hullámzó, szinte embermentes tágassága, üressége. De nemcsak a Feleki-tető felé érezzük a hirtelen váltást, hanem a városból észak felé, Fejérd irányában is üres domboldalak zárják le a láthatárt. Egészen a nyolcvanas évek közepéig a nyugati irányból Budapestre autózó a budaörsi benzinkút után balra a Gazdagréti lakótelepet, előre pedig az Órmezői lakótelep betonfalát látva érezhette meg, hogy valami nagyon másba csöppent hirtelen bele, éppúgy, mint az M3-ason északkeletről érkező járt az Újpalotai lakóteleppel. Hasonló képet kaptunk Debrecen, de a Kárpát-medence tág térségeiben mindenhol, kisebb és nagyobb városok esetében is. A város és vidék között erős elkülönülés érezhető, vagy volt érezhető, nemcsak a beépítés, hanem életmód, szokások és lehetőségek terén is. Másrészt azonban az utazó például Dél-Németországban, Észak-Itáliában, Ausztriában azzal szembesül, hogy bár sokszor még a városfalak fizikailag lehet, meg is vannak, de a vidék sem üres, és az átmenet sem hirtelen, a városok inkább sűrűsödések, csomópontok, mintsem éles határvonalal különülnek el a környezetüktől, és ez még inkább érvényes Nagy-Britanniára vagy Észak-Amerikára. De éppúgy érvényes ez a falvak és

...az emberek lábbal szavaznak: mindeme intellektuális hullámok és politikai szándékok között érdemes arra figyelni, hová költöznek a lakók, és milyen megfontolásból.

környezetük esetében is: a Kelet-Közép-Európában megszokott belterület-külterület dichotómia meglehetősen nehezen érvényesül a fent említett térségekben: tanyák, lakóházakkal rendelkező gazdaságok pötytyöznek a tájat, amelyben a falvak, városok inkább fokozott átmenetben jelennek meg az épületek, szolgáltatások, lehetőségek fokozatos tömörüléseként, mintsem éles határvonallal választatnak el.

A települések fizikai elkülönülését, az összenövésük megakadályozását az érvényes magyarországi szabályozás is előírja (Étv. 7. § c), hasonlóképpen élesen elkülöníti a települések bel- és külterületét (Ter. Kr. 1. § 1. és 6.), talán a közép-korból, a földesúri joghatóságból eredeztethetően. A tájban ezek szerint szemben áll a lakóhely és a nem lakóhely, és a települések fontos megkülönböztető jellegzetessége, identitásának és egyediségének őrzője a másik településtől való fizikai elválasztás. Némileg váratlan módon azonban a Kárpát-medencében is találhatunk hagyományt a település és környéke kevésbé éles elhatárolására, a város és vidéke „organikus kapcsolatára” az alföldi mezőváros és tanyák sajátos fejlődése esetében Erdei Ferenc munkásságában, bár kérdéses, hogy ez mennyire volt inkább remény, mint valóság (Bognár 2005): a tanyák és mezővárosuk egyfajta egysége a 20. század közepétől erőteljesen háttérbe szorult, miközben a tanyák elvesztették eredeti funkcióikat, és az elmaradottság meghaladandó szimbólumává váltak. De általánosságban is: a városok, főleg a nagyvárosok kinnállták a jövő kényelmes életét, a kisebb, ósdinak vélt településekből, falvakból néptömegek áramlottak a frissen épült jókora lakótelepekre a második világháború utáni évtizedekben szerte Európában. A város, a sűrű beépítésű lakhatás hordozta a modernitás ígését, a fejlődést, a korszerűséget, a kifinomultságot, míg a falvak, a külső városrészek az elmaradottság, az avított életmód képét hordozták. Az angol nyelv máig tükrözi ezt: az eredetileg falusit, parasztot jelentő, manapság gonosztevő jelentésű villain szó éppúgy ezt mutatja, mint az eredendően városit jelentő urbane mai jelentése: finom, udvarias; de fölhozhatnánk a magyar paraszt, kültelki szavak sokszor negatív konnotációját is.

A Meggyesi Tamás (2005) által bemutatott urbánus és szociálutópista hagyományok kereszteződése rányomta bélyegét a múlt századra, elsősorban a tömeges lakótelep-építésben testet öltve, a szocialista országokban akár a gazdasági racionalitás ellenére is (Kocsis 2009a és 2012), ahol is számos városban a lakásállomány túlnyomó többségét ilyen lakások teszik ki: Bukarestben 82%-os, Pozsonyban 77%-os, Katowicében 60% fölötti arányokat találunk (Csizmady 2005) – míg Európa más, a létező szocializmus által érintetlenül hagyott részén ez az arány jóval alacsonyabb, a nagy lakótelepeiről híres Párizsban 11%-ot, Stockholmban 15%-ot tesz ki. Az erőltetett modernizációs szándékok, a források akut hiánya, illetve a fent említett két urbanisztikai hagyomány kereszteződése meghatározta a vidéket illető politikákat is, mind a magyarországi, az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióban (OTK) kicsúcsosodó irányvonal eredményei (Csapó-Kocsis 2011), mind a Ceaușescu-féle településszisztematizálási terv következményei (Ronnas 1989) a kisebb vidéki települések szándékolt elsorvasztásában érhetőek tetten, akár a fejleszteni kívánt nagyvárosok közvetlen közelében is (Kocsis 2009b), de hasonló szándékok jelentek meg Magyarországon 2006 és 2010 között, elsősorban Mihályi Péter közgazdász, az Államreform Bizottság akkori, erről sokat nyilatkozó tagja részéről.

Gyökeresen más szemlélet, a falu idealizálása és a város megnyomorító hatásának túlhangsúlyozása jelenik meg a nyugati kultúrkörben szintén meghatáro-

zó antiurbánus hagyományban (Meggyesi 2005). Ez a megközelítés a 19. század utolsó harmada óta vált hangsúlyossá Közép-Európában, a falu az összetartó falusi közösségek, a romlatlanság, a természetközelség, a mesterkéletlenség és az organikus fejlődés idealizált helyszínévé, és azóta is meghatározó gondolatkör a Kárpát-medencében. A falusi kultúra fölfedezése a 19–20. század fordulóján, majd egy évszázaddal később például a táncházmozgalom, illetve az ökofalvak megjelenése (Farkas 2017), a vidéki dzsentrifikáció (Tomay–Völgyi 2022) erőteljesen ezen antiurbánus hagyomány lenyomatait hordozza – azonban sohasem ment olyan messzire vidékünkön, mint például a 20. század egyik legfontosabb amerikai várostervezője, Frank Lloyd Wright a társadalom térbeli koncentrációjának teljes megszüntetését célzó megközelítésével (Fishman 1982), amely végül is az 1950-es évektől induló nagymérvű és központilag támogatott szuburbanizációjában öltött testet.

Kérdés, hogy ennyire antagonisztikus-e a viszony, és található-e valamilyen út e két pólus között. Régi állítás a térbeliséggel foglalkozó tudományokban, hogy az emberek lábbal szavaznak: mindeme intellektuális hullámok és politikai szándékok között érdemes arra figyelni, hová költöznek a lakók, és milyen megfontolásból. A munkalehetőségek, a megfelelő életkörülmények, a biztonság, jó ideig a mezőgazdaság iparosodása, az ennek következtében csökkenő munkaerőigény (Rykwert 2000), párhuzamosan a demográfiai átmenet okozta rohamos népességszám-növekedéssel, a városok robbanásszerű növekedéséhez vezetett, Közép-Európában a 19. század utolsó harmadától a 20. század hetvenes éveig. A tömeges lakótelep-építés gyors megoldást kínált Európa mindkét felén (Csizmady 2005 és Kocsis 2012a), fölhasználva Walter Gropius (Brenner 2009) és Le Corbusier (Fishman 1982) radikális és utópisztikus javaslatait, azonban a szűkös erőforrások városi építkezésekre összpontosítása a nem városi területek erőteljes leromlásához vezetett, tovább erősítve a vidéki exodust, minél kisebb rendelkezésre álló forrás áll rendelkezésre, annál fokozottabb mértékben. A város és környéke közötti szakadék egyre jobban mélyült a 20. század második felében, minél keletebbre haladunk Európa centrumából.

A városokat közvetlenül körülölelő, falusi jellegű környékre költözés is ezen erőforrás-szűkösség következménye volt térségünkben – már a 19. század hatvanas éveitől kezdve. A városokba áramló vidéki népesség részben a városi lakás kínálat szűkössége, részben a gyenge fizetőképessége miatt az agglomerációs övezet falvaiba, kisvárosaiba költözött, ahol a korábbi életmódjához hasonló körülményeket talált, és konyhakerti termeléssel csökkenteni tudta kiadásait. A létrejövő kiterjedt, alacsony intenzitású területek jórészt nélkülözték a szolgáltatásokat és közösségi funkciókat lehetővé tevő helyszíneket, mindenben a központi városmagra támaszkodva. E területeket a 20. században zömmel a városmagokhoz csatolták, így könnyen helyszíneivé váltak a lakótelep-építéseknek, legtöbb esetben jelentős infrastrukturális fejlődéssel is kiegészülve, bár legtöbb helyen maradt a töredékes városszerkezet az egy-egy helyszínnel való kivételezés, az időről időre bekövetkező válságok és a városfejlesztési prioritások gyakori változása következtében. A 19. század végének és a 20. század elejének folyamatai azonban immár a városkiterjesztés hatáskörén kívül maradt településeken mentek végbe a szocialista időszakban, azonban sokkal rosszabb körülmények között (Kocsis 2009b).

Míg térségünkben sokan a falvakból, kisvárosokból a nagyobb városokba kényszerültek, a kifelé, városkörnyékre vagy sokszor távolabbi irányba tartó né-

pességmozgás inkább a személyes, illetve családi (érték)választás következménye volt (Fishman 1989). A szuburbanizáció a 19. század második felében jelentkezett, tömegessé a két világháború óta vált, elsősorban Észak-Amerikában, majd kisebb mértékben Nyugat-Európában. A gazdasági átalakulások, az életmód változásai, a tömeges középosztályosodás következtében a városok hagyományos funkciói is meggyöngültek, majd sok esetben el is sorvadtak, a városok válságba kerültek, leromlottak, miközben a külső területek vették át szerepüket – a városi területek afféle kifordított zsebbé váltak (Kocsis 2007).

A városok gyors népességnövekedése időszakában a nyugati világra, elsősorban az angolszász országokra jellemző individualista megközelítésből eredő szét-szórt, kiterjedt, decentralizált városszövet irányába ható fejlesztési politikákat és a kommunalisztikus Kelet sűrű beépítésű, uniform lakóegységekkel jellemzett lakótelepei tömeges építését tovább erősítették hidegháborús megfontolások. A szétszórt, skálázható, központ nélküli vagy számos alközponttal jellemzett hálózatok sokkal ellenállóbbak koncentrált, távoli támadások ellen: ennek térbeli leképeződései az olyan szuburbán amerikai nagyvárosok, mint Houston vagy Phoenix, és informatikai megfelelője az ugyanebben az időben kifejlesztett internet. A paneles építésű, sűrű lakótelepek épületeinek szerkezete pedig jól állja az erősebb behatásokat, legyen az szivárgó sütő okozta gázrobbanás vagy tűzérési lövedék; különösen ellenálló a föld alatti infrastruktúra (Brenner 2022 és Brook és mtsai. 2021).

A városoknak a hetvenes évek elején Nyugaton tapasztalt krízise nem igazán jellemző Kelet-Közép-Európára, csupán néhány, a szocializmus összeomlását követően iparát, azaz megélhetési alapját teljesen elvesztett város kivételével. A lakótelepek sokak által az 1990-es években várt nyugat-európai állapotokhoz hasonló válsága nem vált valóvá, hanem legtöbbször továbbra is a kevésbé tehető és a közép- és alacsony jövedelmű lakóhelyeként funkcionálnak. A fordulat elmaradásának legfontosabb oka továbbra is a lakosság, illetve a városfejlesztés rendelkezésére álló források szűkössége, amely megakadályozza nagyobb, korábban lakatlan és ellátatlan térségek lakóterületté alakítását – különösen a nehezebben fejleszthető helyeken – és a korábbi lakóhelynél jelentősen nagyobb alapterületű, költségesebb lakhatási formák tömeges elterjedését.

A kompaktnak tekinthető városszerkezet illetően megőrzése mögött azonban igazából inkább a lehetőségek hiánya áll, mintsem a megvalósult urbánus utópia. Az életmódban, kultúrában is erősen jelen lévő városi-vidéki, városi-falusi ellentét továbbra is megvan, és erős a városiakban az idealizált falu, kisváros iránti vágy, nosztalgia. A szuburbanizációt előmozdító személyes, illetve családi attitűdök változása, a családi élet értékeinek középpontba kerülése (Fishman 1989 és Kocsis 2000) mellett, illetve mögött mélyebb, lelki beállítódás azonosítható: a népesség nagyjából azonos része rendelkezik urbanofil és urbanofób beállítódással (Düll 2009), azaz kedveli vagy utálja a várost, azaz adott esetben érzi rosszul magát vidékies vagy városi környezetben, alapvetően függetlenül annak színvonalától. Egyéb hatások, mint a társadalmi elvárás, módosuló közösségi attitűdök, a médiából sugárzó kép, divatok nyilvánvalóan módosítják az emberek beállítódásának megnyilvánulását, de ezen előbbi, mélyben húzódó igények megmaradnak.

Visszatérve jó hetven évvel korábbra, az előbb említett város-vidék dichotómia föloldására tett legnagyobb hatású urbanisztikai kísérlet korábbi próbálkozások után az Ebenezer Howard nevével fémjelzett kertvárosi mozgalomhoz köt-

hető (Fishman 1982 és 1989, Meggyesi 2005), melynek legjelentősebb korai megjelenése a kispesti, Kós Károly nevével fémjelzett Wekerle-telep, és kisebb léptékben a budai, kissvábhegyi, Árkay Aladár tervezte Bírák és Ügyészek telepe (Kocsis 2005). A meggyőző eredmények birtokában a két világháború nagymérvű, számos telepépítkezése zajlott le Európa-szerte, ahol azonban a kezdeti utópista célkitűzések helyét a praktikum vette át. Howard az urbánus utópiák erősen kommunalisztikus, míg Wright utópiájának szélsőségesen individualista megközelítése helyett a helyi közösség, társadalmi integráció, a környezet, az identitás, az összetett társadalomszerkezet kialakítását állította középpontba. Ötvözni kívánta a város és a vidék előnyeit, azok hátrányai nélkül, áttekinthető nagyságú, de a fejlettebb szolgáltatásokat eltartani képes, önálló településeken, nagy hangsúlyt helyezve a praktikumra, a megvalósíthatóságra és megfizethetőségre. Céljaként a korabeli városszerkezet, elsősorban a deviáns, leromlott nagyváros és az élehetetlen, munkaalkalmak és szolgáltatások nélküli vidék fölváltását célozta gondosan tervezett, változatos foglalkoztatási lehetőségeket kínáló kertvárosaival. Tanulságos módon azonban éppen ezen angliai kísérletek gyors és zajos sikere fordította a kínált megoldások fölhasználását partikulárisabb cél irányába, azaz a nagyvárosi, elsősorban középrétegekhez tartozó lakosság életkörülményeinek javítása felé, párhuzamosan az átalakuló értékek kiváltotta, intímabb, kisközösségibb lakóhelyformák iránti igény megjelenésével.

A kertvárosmozgalom ereje mindenütt jelentősen alábbhagyott a tervezés mindenhatóságában, a társadalmi-gazdasági folyamatok teljes irányításában hívó második világháború utáni korszakban. A totális társadalomtervezés nyilvánvaló kudarcai, a nyugati belvárosok leromlása és a lakótelepek élehetlenné válása, a tömeges szuburbanizáció a hetvenes évekre Nyugaton a város és városi szövet radikális átértékelésére készítette a gondolkodókat. Új tervezési megközelítések, az élehetőség középpontba kerülése, az olajválságokat követő posztfordista gazdasági átalakulás, a globalizáció következő fázisa, illetve a demográfiai és életmód átalakulása mind-mind a városmag eleinte lassú ütemű, de az ezredfordulóra a nagymérvű dzsentrifikálódásban testet öltő újjászületéséhez vezetett, eleinte a nagyobb, majd a kisebb városokban is (Gehl 2014 és Glaeser 2020). Másik oldalon pedig a végeérhetetlen, szétfolyó, kontúroktól mentes, homogén és uniform, városiasságot, elidegenedett, valódi helyi közösségeket nélkülöző szuburbán háztengerek keresték az új, élehetőbb és integráltabb közösségeket célzó megoldásokat. Visszakanyarodva Howard és társai gondolataihoz, az 1990-es évek elejére az Egyesült Államokban kibontakozó új urbanizmus a kisvárosias jellegű, gyalogosforgalomra is alkalmas, változatos szolgáltatásokat és találkozási lehetőségeket kívánó szuburbán, illetve külvárosi alközpontfejlesztésekkel kívánta a helyzetet orvosolni (Duany és mtai. 2000). E fejlesztések megerősödéséhez első pillantásra paradox módon hozzájárult a városmagok újraerősödése (Kocsis 2007).

A Nyugattal ellentétben Európa szocializmusból kiszakadó keleti felébe hirtelen és felemás módon érkezett meg az egyes belső területek gazdasági funkcióvesztése, néhány esetben társadalmi leromlása, illetve a városhatáron kívüli perifériák fejlődése, gyors betelepülése (Kocsis 2012b és Stanilov–Sýkora 2014). Egyes országokban, mint például Magyarországon és Lengyelországban, a már a nyolcvanas évek derekán lábra kapó szuburbanizáció a város hagyományos belső területei gyors népességvesztéséhez, míg a korábbi városkörnyéki falvak sebes népességnövekedéséhez és átalakulásához vezetett, elsősorban a nagyvá-

rosok körül, míg máshol, Csehországban és Romániában például, más-más okokból késéssel és kisebb mértékben jelentek meg e tendenciák. Mindenhol azonban közös volt, hogy az állami kontroll alól fölszabadult közép- és nagyvárosokhoz tartozók egy jelentős része jobb körülményeket nyújtó, jobban kontrollálható, saját tulajdonú és a leromló városi térségek nyűgét nem ismerő közegbe vágott, amelyre a szigorú szabályozás alól kikerülő városkörnyéki települések adtak lehetőséget. Ezen vándorlási irányt számos országban tovább erősítette a közép- és nagyvárosokban a 2010-es évektől tapasztalható nagyobb gyermekvállalási kedv – ezáltal a gyermeknevelésre alkalmas környék, illetve a nagyobb lakóterület iránti igény növekedése, valamint a belső városrészekben zajló dezentifikáció és spekulatív alapú lakásépítések kiváltotta áremelkedés és a nagyobb lakások alacsonyabb kínálatára (Kocsis 2022).

S úgy tűnik, a kiköltözés hulláma könnyen átcsap országhatárokon is, főképpen ott, ahol szűkös a családiház-kínálat, és a „másik oldalon” gyorsan integrálódó, de hosszú évtizedeket az agglomerációs központtól határokkal elvágtatott falvakban a lakhatás olcsón és nagy mennyiségben rendelkezésre áll, legyen az a Pozsony-közeli Rajka vagy a Kassa-közeli Hidasnémeti, vagy éppen a Nagyvárad-közeli Biharkeresztes.

Mindeme folyamatok azonban nem vezettek olyan mérvű átalakuláshoz, mint amire Nyugaton példa volt. A közép- és nagyvárosok történelmileg hagyományos gyengesége – mind társadalmi arányában, mind anyagilag – megakadályozta a kiterjedt város menti térségek szuburbizációját, illetve a lakótelepek általános leromlását, továbbá a létrejövő lakóközösségek szolgáltatásokkal való ellátottsága, közterületeinek kiépítettsége és színvonala messze alacsonyabb a hasonló státuszú nyugati területekétől. A városok továbbra is a vidékről való beáramlás célpontjai, főképpen az egyenletlen, koncentrált gazdasági fejlődés következtében, folytatva a kevésbé tehetősek több mint százéves áramlását az elővárosokba – amelyek mind státuszukban, mind életmódjukban és attitűdjükben jelentősen különböznek a kiáramlás következtében létrejövő közepes- és nagyvárosi szuburbizációktól, de infrastrukturális elmaradottság, sőt sokszor utcakép tekintetében meglepően hasonlítva azokra. A nagyvárosi környékek elkülönülnek, hogy inkább szuburbizációját vagy alacsonyabb státuszú elővárosokká fejlődjenek, de ez sehol sem válik kizárólagossá, inkább csak átlagát tekintve: mind a települési, mind a kistérségi szinten erős heterogenitás tapasztalható. Ráadásul e területekbe szinte bárhol beékelődnek falusias megmaradt zárványok, néha közvetlen közelségében valamely gyorsan fejlődő, tehetősebb településnek, legyen az nagy, mint Budapest, Varsó, kisebb, mint Kolozsvár és Marosvásárhely (Kocsis 2012b és Pásztor 2016), vagy még kisebb, mint Sepsiszentgyörgy környékén. Összességében a városokat körülölelő övezet társadalmilag és térszövetét illetően erősen töredezett, infrastrukturálisan sokszor alulfejlett, szolgáltatásokkal gyengén ellátott. A központtal való összeköttetés legtöbb esetben aránylag jól kiépített, de a haránt irányú kapcsolatok, az összekötő finomabb elemek általában hiányoznak.

Mindaz nem azt jelenti, hogy ne jönnének létre túlbujázó, élethetetlenül nagyra nőtt, homogén elővárosok. Ha az ember a „régit hetesen”, Érden át közelíti meg Budapestet, vagy Gyalu felől Kolozsvárt, rögvést más kép fogadja: a faluból hirtelen óriásira duzzasztott háztenger, a folytonos dugók és zavaros településkép. Mindez azonban éppen a fent említett tényezőknek éppúgy következménye, mint a kisebb agglomerációs települések kívül-belül heterogén, sokszor polarizált világa.

Az állam, az önkormányzatok az elméletileg korlátlan, fölülről lefelé végbenő irányítás és tervezés kisebb-nagyobb mértékben megvalósult szocialista világból készületlenül estek át a sokkal több szereplő parciális szempontjait látványosan megjelenítő önkormányzatiságba, miközben helyi szinten legtöbb esetben nélkülözték a szükséges szakértelmet, a tágabb kitekintést és a hosszabb távú megfontolásokat. Ezzel párhuzamosan az állam látványosan hátravonult mind koordináló, mind szabályokat, terveket betartató funkcióiból, teret engedve időleges részérdekek érvényesülésének. A hosszú évtizedek alatt jobbra szétesett, helyi integrációs mechanizmusait vesztett helyi közösségek képtelenek voltak érdekeik megjelenítésére és kikényszerítésére, míg a rendszerváltás utáni zavaros évek mind a gazdasági, mind a helyi társadalmi szereplőket a gyors haszonszerzés irányába nyomták, függetlenül a következményektől. Ahogy Tárkány Ildikó (2012) írja a romániai városkörnyéki folyamatokról: a „kiforratlan poszt-szocialista államot gyarmatosította a középosztálybeliek »önsszabályozó« tulajdonigénye és szuburbanizációs vágya”.

Tovább erősítette mindezt a térségben erősen meglévő, szocializmus alatt tovább erősített „én házam, én várom” mentalitás, azaz az emberek gyakorlatilag kizárólag saját tulajdonukkal, lakóhelyükkel törődnek (Brózik–Düll 2015), a köztér, közügyek számukra érdektelenek, aminek következménye egyrészt a közterületek, társasházak közösségi tereinek csapnivaló minősége, karban nem tartottsága, másrészt a közügyektől való általános távolmaradás.

A fenti általánosítás természetesen jelentős különbségeket takar. Ahol a szocialista rendszer nagyobb nyomatékkal nehezedett a társadalomra, erősebben lefojtotta a helyi kezdeményezéseket és a magántevékenységet, mint Romániában, az inga is nagyobbat csapott az ellenkező irányba, és a koordinálatlan magánérdekek is erősebben jelentek meg, az „urbanizációs folyamat teljesen privatizálódott”, eredményezve a „gumicsizmás szuburbanizációt” (Tárkány 2012). Magyarországon kissé másképpen alakultak e folyamatok. A szocialista időszakban a lakásépítés dominánsan magán-erős kivitelezésben, illetve magánpiacra értékesítve jött létre (Kocsis 2012a), illetve hosszabb távú helyi tervezésre is voltak példák, legismertebb talán Veresegyház, ahol 1965 és 2023 között ugyanaz a személy vezette a települést, már a hetvenes évektől a kiköltözők fokozatos vonzására és integrálására építve a település jövőjét. Ennek eredményeképpen a rendezetlenség kevésbé jellemző a szuburbanizáció érintette településekre, inkább a vidékről elővárosokba áramlás területein tapasztalható. Megkülönbözteti talán továbbá még az is, hogy míg a Kolozsvár mellé kiköltözők ideiglenes megoldásként tekintenek Szászfenesre, egy valódi vonzó környezetben lévő lakás vagy ház felé tartó úton (Tárkány 2012), addig a Budapest környékére kiköltözők családi erőfeszítéseik fő eredményeként hosszú távra tervezve tekintenek lakhelyükre.

A környezet, a közterületek minősége jelentősen jobb az olyan településeken, ahol még ha meggyengülve is, de megmaradt a helyi közösség, működnek az informális koordinációs és visszacsatolási mechanizmusok, lakói meghatározó része kellően tehető ahhoz, hogy tülelmedjen a mindennapi túlélés kihívásaiban, illetve létezik a helyi közösség képessége, nyitottsága, vonzereje a beköltözők integrálására. Rácáfolva a korábbi meghatározó szakmai hiedelmekre, az így formálódó, alközpontosodó elővárosok egyre több és változatos munkaalkalmat, szolgáltatást és társadalmi lehetőséget nyújtanak közösségeiknek, a magváros mellett, arra támaszkodva, de a korábbi egyoldalú függés helyett egyre inkább

reciprok viszonyba átfordulva (Kocsis 2023), a korábbi monocentrikus teret tágabb térségre kiterjedő, integrált gazdasági-társadalmi metropolisztérséggé alakítva.

A kérdés, hogy a szuburbanizáció, a kertvárosi élet áldás vagy átok (Pásztor 2016), talán meghaladható. A városmagból az elővárosokba áramlás középrétegeket érintő folyamata, illetve a vidékiek városkörnyékre irányuló költözése meg nem állítható jelenségnek tűnik, addig, amíg részint a város belső területeinek lakáskínálata nem nyújt vonzó alternatívát a növekvő elvárások, azaz vonzóbb környezet és nagyobb lakás-alapterület okozta keresletnek, másrészt a vidéki munkaalkalmak, az elérhető fizetések növekedése tovább már nem kényszeríti a város felé a vidék népét. Érdemes inkább lehetőségként tekinteni a szuburbanizáció, tágabb értelemben a városi szétterülés (Kocsis 2012b és Pásztor 2016) folyamatára. A város és vidéke kölcsönösen egymásra utaltak, és amennyiben jól kiépített, tervezett rendszer részei, egymást kiegészítik és erősítik, nem állnak ellentétben egymással, egymást gyöngítve, éppen ellenkezőleg (Keil 2018). A városmag a beingázók, szolgáltatásait távolról érkező igénybe vevők nélkül életképtelen, mint ahogy azt a Covid-járvány alatti lezárások során nyilvánvalóan megtapasztalhattuk. Mi több, a közvetlen szuburbánián túlmenő gazdasági-társadalmi integráció olyan kiterjedt, több központú metropolisztérségek létrejöttéhez vezethet, amely megerősíti az adott térség élnéltségét, vonzerejét, jövőképességét (Szántó–Kocsis 2019) az egyre erősebb városok közötti nemzetközi versenyben. Érdemes lenne tehát erőforrásként tekinteni a város és környéke átalakuló viszonyrendszerére, mintsem a várost kiszippolyozó rontásként.

■ IRODALOM

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről. Magyar Országgyűlés, Bp. (Étv. 1997)
- 321/2012. (XI. 16.) Kormányrendelet a területszervezési eljárásról. Magyarország Kormánya, Bp. (Ter. Kr. 2012)
- Bognár Bulcsú: *A harmadik út és a mezővárosi társadalomfejlődés: Erdei Ferenc városszociológiai összegzéséről*. Szociológiai Szemle 2005. 2. sz. 40–56.
- Brenner János: *A Bauhaus és a városépítés – néhány kritikai megjegyzés*. Építés – Építészettudomány 2019. 1–2. sz. 75–83.
- Brenner János: *Some ideas for a post-war recovery of Ukrainian cities*. Urban Research and Practice 2022. DOI:10.1080/17535069.2022.2097646
- Brook, Richard – Dodge, Martin – Hogg, Jonathan (eds.): *Cold War Cities: Politics, Culture and Atomic Urbanism, 1945-1965*. Routledge, London, 2021.
- Brózik Péter – Dúll Andrea: *Nagyváros-üzemmód: a városi környezet szuggesztív hatásainak környezetpszichológiai elemzése*. In: Dúll Andrea – Varga Katalin (szerk.): *Rábészélőtér: a szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája*. L'Harmattan, Bp., 2015. 33–46.
- Csapó Tamás – Kocsis Zsolt (szerk.): *Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre: szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet*. Savaria University Press, Szombathely, 2011.
- Csizmady Adrienne: *Panelvilág Közép- és Kelet-Európában*. Az Elemző 2005. 3. sz. 115–132.
- Duany, Andres – Plater-Zyberk, Elizabeth – Speck, Jeff: *Suburban Nation*. North Point Press, New York, 2000.
- Dúll Andrea: *A város a környezetpszichológiában*. In: Dúll Andrea – Izsák Éva (szerk.): *Tér-rétegek. Tanulmányok a XXI. század térfordulatairól*. L'Harmattan, Bp., 2009. 159–177.
- Farkas Judit: *Leválni a köldökzsinórról. Ökofalvak Magyarországon*. L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Bp.–Pécs, 2017.
- Fishman, Robert: *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*. Basic Books, New York, 1989.
- Fishman, Robert: *Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier*. The MIT Press, Cambridge, 1982.
- Gehl, Jan: *Élhető városok*. Terc, Bp., 2014.
- Glaeser, Edward: *A város diadala*. Pallas Athéné, Bp., 2020.
- Keil, Roger: *Suburban Planet*. Polity Press, Cambridge, 2018.
- Kocsis János Balázs: *A szuburbanizáció jelenségének főbb elméleti megközelítései a városszociológia és más rokon tudományterületek irodalmában*. Tér és Társadalom 2000. 2–3. sz. 311–321.

- Kocsis János Balázs: *A kertváros a századfordulón: A Bírák és Ügyészek telepe*. In: S. Nagy Katalin (szerk.): *Társadalmi térben*. BME, Bp., 2005. 223–228.
- Kocsis János Balázs: *Városok válsága és reneszánsza az ezredfordulón*. *Szociológiai Szemle* 2007. 3–4. sz. 183–198.
- Kocsis János Balázs: *Lakáspolitikai Budapest, 1950–1959*. *Múltunk* 2009a. 3. sz. 83–122.
- Kocsis János Balázs: *Városfejlesztés és városfejlődés Budapest, 1930–1985*. Gondolat, Bp., 2009b.
- Kocsis János Balázs: *Lakáspolitikai Budapest 1960–1975 között. A szocialista lakáspolitikai „aranykora”*. *Múltunk* 2012a. 1. sz. 160–206.
- Kocsis János Balázs: *The Socio-Economic Transformation of Suburbs in a Central European Metropolitan Area*. ICISS konferencia, Tarragona, 2012b.
- Kocsis János Balázs: *A magyarországi fiatalok nyolcadik legégetőbb problémája: lakáshoz jutás, lakásproblémák*. In: Pillók Péter – Székely Levente: *Kívánj tized! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe*. Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, Bp., 2022. 157–173.
- Kocsis János Balázs: *Recreating Locality: Community and Identity in Budapest Suburbs, 1995–2020*. In: Ilja van Damme – Ruth McManus – Michiel Dehaene (eds.): *Creativity from Suburban Nowheres*. University of Toronto Press, Toronto, 2023. 9. fejezet.
- Meggyesi Tamás: *A 20. század urbanisztikájának útvesszői*. Terc, Bp., 2005.
- Pásztor Gyöngyi: *Kertvárosi élet. Álom vagy átok?* *Korunk* 2016. 2. sz. 9–16.
- Ronnas, Per: *Turning the Romanian peasant into a new socialist man: An assessment of rural development policy in Romania*. *Soviet Studies* 1989. 4. sz. 543–559.
- Rykwert, Joseph: *The Seduction of Place*. Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Stanilov, Kiril – Sýkora, Ludík (eds.): *Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. Wiley Blackwell, Chichester, 2014.
- Szántó Zoltán Oszkár – Kocsis János Balázs: *Okosvárosok és jövőképesség*. In: Veszelszki Ágnes (szerk.): *Smart Society. Okosváros és okostársadalom*. Prosperis Alba Kutatóközpont, Székesfehérvár, 2019. 145–155.
- Tárkány Ildikó: *Szuburbanizáció Romániában. Miért éppen így?* Kézirat. BME, Bp., 2012.
- Tomay Kyra – Völgyi Bence: *Közösség és dzsentifikáció egy vidéki településen*. *Szociológiai Szemle* 2022. 1. sz. 65–87.

